ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
KSZTAŁCENIE POLONISTYCZNE CUDZOZIEMCÓW 18, 2011

Marta Gołębiowska, Justyna Janus-Konarska
Uniwersytet Wrocławski

SŁOWA Z OBSZARÓW TABUIZOWANYCH W ŚWIADOMOŚCI CUDZOZIEMCÓW UCZĄCYCH SIĘ JĘZYKA POLSKIEGO

Słowa kluczowe: tabu, kompetencja komunikacyjna, kompetencja kulturowa

Zjawisko tabu odgrywa ważną rolę w metodyce nauczania języków obcych. Celem artykułu jest zbadanie świadomości istnienia tabu w języku polskim i zakresów tematycznych, które to tabu obejmuje, wśród studentów uczących się języka polskiego na poziomie średnim i zaawansowanym. Autorki, na podstawie sondażowych badań ankietowych, sprawdziły znajomość słów tabuizowanych z wybranych pól tematycznych, takich jak *śmierć*, *choroba*, *części ciała* czy *erotyka*. Warto zaznaczyć, że przeprowadzona ankieta wzbudziła wśród respondentów wiele emocji i stała się punktem wyjścia do rozważań na temat tabu i wulgaryzmów w języku polskim. Studenci podkreślali, że to właśnie braki w słownictwie doprowadzają do nieporozumień lub blokady komunikacyjnej.

Zjawisko tabu odgrywa ważną rolę w metodyce nauczania języków obcych. Celem artykułu jest zbadanie świadomości istnienia tabu w języku polskim i zakresów tematycznych, które to tabu obejmuje, wśród studentów uczących się języka polskiego na poziomie średnim i zaawansowanym. Autorki, na podstawie sondażowych badań ankietowych, sprawdziły znajomość słów tabuizowanych z wybranych pól tematycznych, takich jak *śmierć*, *choroba*, *części ciała* czy *erotyka*. Tematy, które autorki umieściły w danym polu, należą do tabu w sferze życia prywatnego. W życiu publicznym, zwłaszcza w mediach, część z wybranych określeń ulega detabuizacji. „Interesujące jest natomiast to, że ta widoczna i nachalna działalność komercyjna nie ma płaszczyzny wspólnej z zakazami odczuwanymi przez część społeczeństwa (np. tabu seksualne, religijne czy też śmierci i chorób). Istniejące zakazy kulturowe są silne, dość trwałe i przez większość ludzi uświadamiane" (Dąbrowska 2008: 194).

Anna Dąbrowska definiuje *tabu* jako „zjawisko kulturowe, obejmujące wszystko to, co jest objęte zakazem społecznym (czasem również prawnym): są to zachowania, których nie należy praktykować, i tematy, jakich nie należy poruszać w danej społeczności (nie wypada o nich mówić), ponieważ są uznawane za wstydliwe, niebezpieczne, kontrowersyjne, przykre lub niemoralne. Zakaz

poruszania pewnych tematów można nazwać tabu komunikacyjnym" (Dąbrowska, Pasieka 2009: 243). Wiedza na temat tabu wchodzi w skład kompetencji komunikacyjnej i socjokulturowej, a repertuar strategii komunikacyjnych danego użytkownika zależy od jego kontaktów społecznych i doświadczeń z tekstami.

K o m p e t e n c j a k o m u n i k a c y j n a definiowana jest jako umiejętność skutecznego zdobywania i przekazywania informacji „w mowie i w piśmie w sposób poprawny i odpowiedni do danej sytuacji" (Komorowska 2002: 9). Za k o m p e t e n c j ę k u l t u r o w ą uważa się „praktyczne opanowanie charakterystycznych sposobów (reguł, zasad) myślenia, widzenia, a przede wszystkim wartościowania różnych elementów rzeczywistości tak fizycznej, jak i duchowej, czyli słowem – także jakiś stopień opanowania charakterystycznych dla tych wspólnot sposobów fizycznego i mentalnego zachowania się" (Burzyńska 2002: 43).

Anna Żurek, tworząc m o d e l j ę z y k o w e j s p r a w n o ś c i k o m u n i k a c y j n e j, uwzględniła w nim dwie zasadnicze sprawności: s p r a w n o ś ć j ę z y k o w ą i k o m u n i k a c y j n ą. Istotna dla artykułu *sprawność komunikacyjna* obejmuje umiejętność realizowania intencji językowych (s p r a w n o ś ć p r a g m a t y c z n a), umiejętność różnicowania wypowiedzi w zależności od typu kontaktu, ról społecznych rozmówców oraz miejsca i tematu konwersacji (s p r a w n o ś ć s o c j o l i n g w i s t y c z n a), a także umiejętność zachowania się stosownie do obowiązujących norm kulturowych w danej grupie społecznej (s p r a w n o ś ć s o c j o k u l t u r o w a) (Żurek 2008: 53). Relacja język a kultura najlepiej widoczna jest na poziomie leksykalnym języka. Znajomość jak najszerszej warstwy leksyki w nauczaniu języka obcego pozwala na sprawne i płynne posługiwanie się systemem językowym.

W ankiecie dotyczącej tabu wzięło udział 60 respondentów w wieku od 20 do 30 lat o średnio zaawansowanym (30 osób) i zaawansowanym poziomie znajomości jpjo (30 osób). Wszyscy ankietowani są studentami Szkoły Języka Polskiego i Kultury Uniwersytetu Wrocławskiego. Studenci pochodzą z różnych krajów, m.in. z Azerbejdżanu, Belgii, Czech, Francji, Kazachstanu, Niemiec, Rumunii, Słowenii, Tajwanu i Włoch. Badanie przeprowadzone zostało w połowie kwietnia 2010 r.

Ankieta składała się z dwóch części. Pierwsza zawierała 18 pojęć z analizowanych zakresów tematycznych występowania tabu w języku polskim. Słowa wybrane zostały na podstawie tabeli Anny Dąbrowskiej, zawierającej obszary podlegające tabu w kulturze polskiej i ich przeobrażenia na początku XXI w. (Dąbrowska 2008: 173–196). Druga część dotyczyła indywidualnych opinii studentów, dotyczących pojęcia tabu w ich kraju. Wyniki badań przedstawiono na wykresach (rys. 1a–1b).

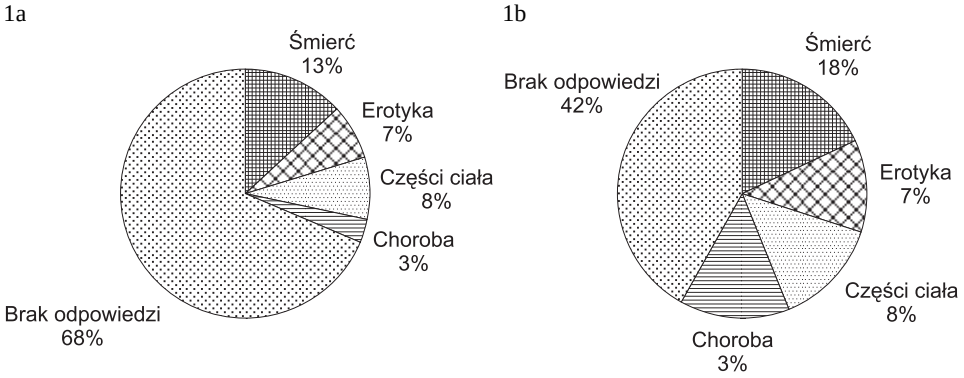

Rys. 1. Znajomość słów tabuizowanych z wybranych pól tematycznych, takich jak *śmierć, choroba, części ciała* czy *erotyka*.
(1a – poziom średnio zaawansowany, 1b – poziom zaawansowany)

Stopień znajomości zakresów tematycznych wśród badanych osób uwarunkowany jest poziomem znajomości języka polskiego. Wśród studentów na poziomie zaawansowanym różnica między znajomością określonych pól tematycznych jest nieznaczna, w odróżnieniu od poziomu średnio zaawansowanego. Porównując jednak dwa poziomy, zauważyć możemy, że słownictwo z obszarów tabuizowanych wciąż jest mało znane studentom.

Problematyka występowania lub nieobecności tematów tabuizowanych w podręcznikach jpjo została opisana przez Annę Dąbrowską i Małgorzatę Pasiekę. Autorki przebadały metodą filologiczną materiał pochodzący z wybranych podręczników i sprawdziły inwentarz tematyczny do nauczania języka polskiego dla poziomu podstawowego i średniego (Dąbrowska, Pasieka 2009: 241–257).

1. ŚMIERĆ

Śmierć to temat tabuizowany w wielu kulturach, mimo to według wyników ankiety studenci posiadają znaczną wiedzę językową i kulturową dotyczącą tej sfery tabu, co pokazują wykresy (rys. 2a–2b).

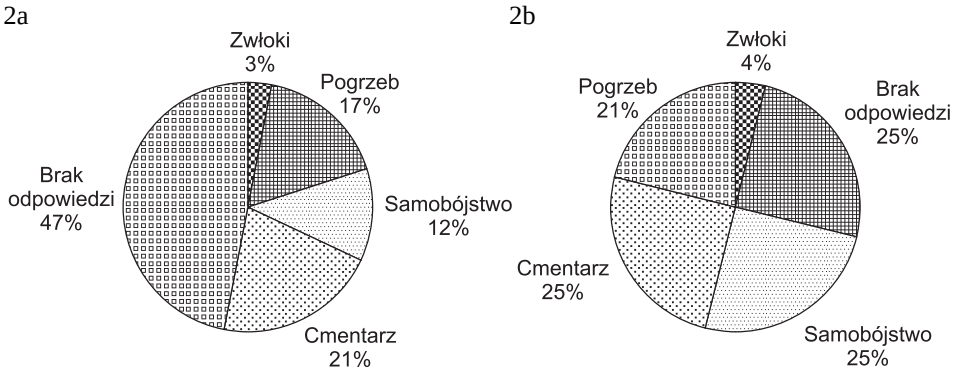

Rys. 2. Znajomość określeń dotyczących śmierci
(2a – poziom średnio zaawansowany, 2 b – poziom zaawansowany)

Na poziomie średnio zaawansowanym 47% studentów nie potrafi podać definicji wybranych określeń, natomiast na poziomie zaawansowanym – 25%. Najmniej definicji pojawia się przy słowie *zwłoki* (3% – poziom średnio zaawansowany, 4 % – zaawansowany).

Tablica 1. Przykładowe odpowiedzi zawierające określenia pojęć związanych ze śmiercią

Słowo	Poziom średnio zaawansowany	Poziom zaawansowany
zwłoki	*ciało umarłych osób*; *zmarły człowiek*; *ludzie, którzy nie żyją*; *umarłe ciało*	*ludzkie pozostałości po śmierci*, *trup*; *martwe ciało*; *ciało nieżywego człowieka*
pogrzeb	*uroczystość dla osoby zmarłej*; *proces przed grobem*	*obrządek pochowania zmarłego*; *ostatnie pożegnanie ze zmarłym*
samobójstwo	*sam sobie życie odebrać*; *osoba, która nie chce żyć, robi samobójstwo*	*samodzielne pozbawienie siebie życia*; *Kurt Cobain*
cmentarz	*ogród, gdzie są ludzie pogrzebieni*; *miejsce, gdzie leżą martwe ciała*	*miejsce, gdzie leżą osoby, które umarły*; *miasto dla zmarłych*; *Osobowicki*; *Powązki*

Studenci jako źródło znajomości tematyki śmierci podają media, zwłaszcza telewizję i film (60%). Uwidaczniają się tu wydarzenia związane z tragedią pod Smoleńskiem, które stały się zdarzeniem medialnym na skalę światową[1]. Świadczą o tym skojarzenia studentów, np. – pogrzeb – *Kaczyński*; – cmentarz – *jak nie na Wawelu, to miejsce, gdzie ciała są pochowane*.

[1] Ankieta przeprowadzona została tydzień po tragedii w Smoleńsku (10.04.2010), kiedy w katastrofie lotniczej zginęło 96 osób, w tym prezydent RP Lech Kaczyński.

Jako źródło wiedzy studenci zaznaczyli w ankiecie m.in. kurs języka polskiego (20%) i wiedzę zdobywaną samodzielnie (10%) i inne źródła (10%).

2. CHOROBA

Leksyka dotycząca chorób coraz częściej pojawia się w reklamach i ulotkach reklamowych. Okazuje się jednak, że słowa te nadal są mało znane studentom, którzy zaliczają je do słów ze sfery intymnej. Problem nieznajomości słownictwa pojawia się w przypadku nieestetycznych objawów związanych z chorobami.

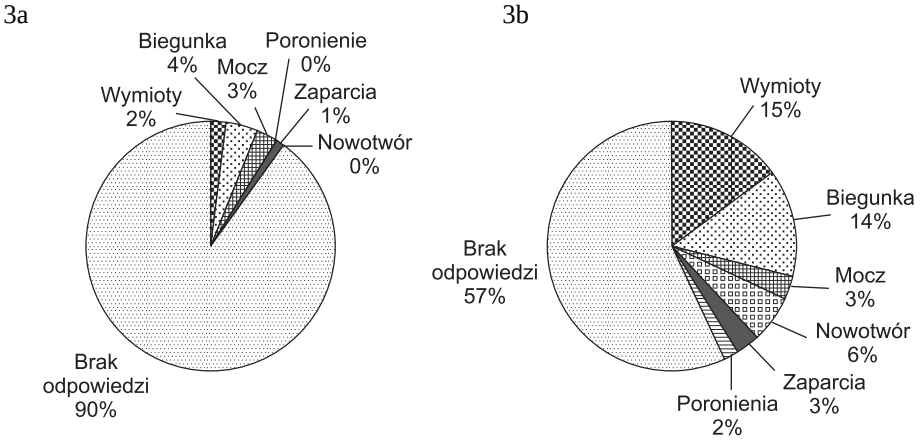

Rys. 3. Znajomość określeń dotyczących chorób
(3a – poziom średnio zaawansowany, 3b – poziom zaawansowany)

Na poziomie średnim żaden z respondentów nie podał znaczenia *nowotworu* i *poronienia.* Na poziomie zaawansowanym znaczenia słów *wymioty* i *biegunka* pojawiały się najczęściej, odpowiednio 15% i 14%. Wyjaśnienia znaczeń pozostałych pojęć na obydwu poziomach pojawiają się jednostkowo.

Podane przez studentów definicje mają charakter opisowy i porównawczy. Jako główne źródło poznania znaczeń studenci podają samodzielne zdobywanie wiedzy (40%), inne, np. kolega, koleżanka (30%), kursy języka polskiego (10%).

Tablica 2. Przykładowe odpowiedzi zawierające określenia pojęć związanych z chorobą

Słowo	Poziom średnio zaawansowany	Poziom zaawansowany
wymioty	*po wódce, jedzenie nie trzyma się przy sobie*	*kiedy pojesz coś niedobrego i potem to wyjdzie z organizmu przez usta*; *rzygać*; *osoba, która nie czuje się dobrze i musi oddać obiad*; *zwrócona zawartość żołądka*
biegunka	*wymioty drugą stroną*; *kiedy człowiek jest chory i chodzi do toalety często*; *kind of sport – run to toilet*	*płynny stolec*; *sytuacja, kiedy brzuch źle pracuje*; *odchody z ciała dolną drogą*
mocz	*siku w kubek u lekarza*	*uryna*; *płyn, którym sikamy*; *płyn, który produkuje człowiek, pijąc piwo i inne rzeczy*
nowotwór	–	*rak*; *mini ciało w organizmie, które działa negatywnie na stan człowieka*
zaparcia	*kiedy nie można iść do toalety*	*problem z opróżnieniem jelit*; *antonim biegunki*
poronienie	–	*może być przerwanie ciąży*; *utracenie nienarodzonego życia*

3. CZĘŚCI CIAŁA

Słownictwo dotyczące części ciała występuje w podręcznikach do nauczania języka polskiego, o czym wiadomo z artykułu A. Dąbrowskiej i M. Pasieki (Dąbrowska, Pasieka 2009: 241–257). Mimo to ponad 65% respondentów na poziomie średnio zaawansowanym nie potrafi podać poprawnych definicji (np. *krocze* – 0%), a tylko 2% definiuje słowo *pośladki*. Na poziomie zaawansowanym odpowiedzi brakuje w 38% ankiet. Tylko u 1% respondentów pojawia się objaśnienie leksemu *krocze*.

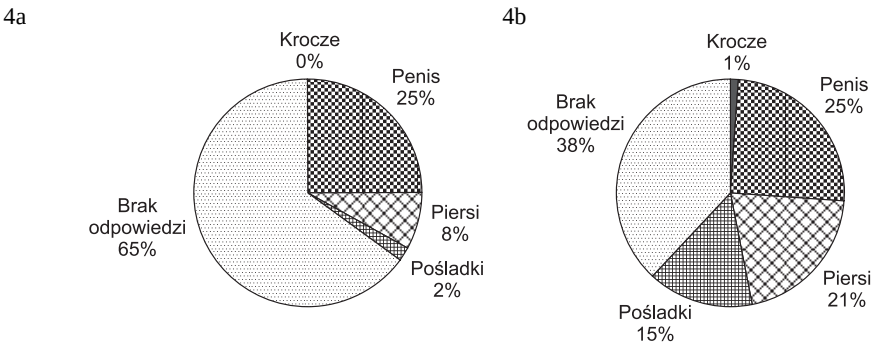

Rys. 4. Znajomość określeń dotyczących nazw części ciała
(4a – poziom średnio zaawansowany, 4b – poziom zaawansowany)

Tablica 3. Przykładowe odpowiedzi zawierające określenia pojęć nazywających części ciała

Słowo	Poziom średnio zaawansowany	Poziom zaawansowany
krocze	–	*u kobiet między nogami*
penis	*penis, członek*	*penis*; *narząd męski, genitalia*
piersi	*część ciała kobiety, którą karmi dzieci*	*cycki*; *część ciała, przez którą kobieta daje mleko dzieciom*; *„balony" z piosenki Myslovitz*
pośladki	*siedzi się na nimi*	*„w narodzie" dupa*; *tyłek*; *część pupy*; *część ciała, na której siedzimy*

W definicjach tych studenci rzadko posługują się formami neutralnymi stylistycznie. Dominują określenia z rejestru potocznego. Studenci na wyższym poziomie zdają sobie sprawę ze zróżnicowania stylistycznego, używając form dookreślających definicje, np. *w narodzie*, które pełnią rolę swoistego kwalifikatora.

W drugiej części ankiety studenci podkreślają, że części ciała i erotyka nie stanowią tematów tabu. Dodają jednak, że o „intymnych rzeczach nie należy mówić wprost, ponieważ tracą na atrakcyjności". Studenci jako główne źródło wiedzy podają media (40%), kurs języka polskiego (20%) oraz samodzielne zdobywanie wiedzy (10%).

4. EROTYKA

Badania ankietowe pokazują, że znajomość słownictwa z zakresu erotyki zależy od poziomu znajomości języka. Studenci o średnim poziomie zaawansowania językowego nie znają leksemu *stosunek płciowy*, natomiast 24% z nich podaje znaczenia słowa *prostytutka.* Na poziomie zaawansowanym najmniej ankietowanych zna pojęcie *konkubinat* (6%), a najwięcej – *prostytutka* (25%).

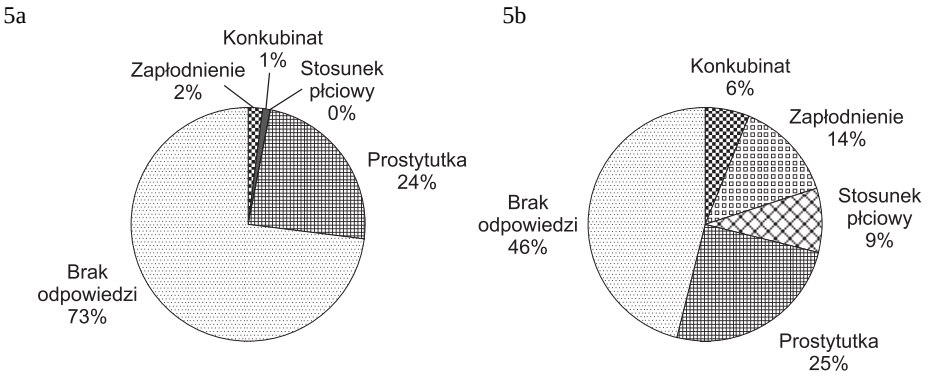

Rys. 5. Znajomość określeń dotyczących erotyki
(5a – poziom średnio zaawansowany, 5b – poziom zaawansowany)

Tablica 4. Przykładowe odpowiedzi zawierające określenia dotyczące erotyki

Słowo	Poziom średnio zaawansowany	Poziom zaawansowany
konkubinat	*kiedy żyje się z osobą, jako dwóch kochających*; *nie być żonaty ani mężaty, ale być razem*	*stan cywilny, kiedy dwie osoby żyją razem bez ślubu*; *kiedy para mieszka razem bez oficjalnego małżeństwa; żona i mąż nieoficjalni*
zapłodnienie	*zarodzenie nowego życia*	*akt, w którym robi się dziecko*; *biologiczna aktywność stworzenia człowieka*; *dawanie życia dziecku*; *przyczyna ciąży*
stosunek płciowy	–	*„w narodzie" seks*; *akcja, gdy dwie osoby uprawiają seks*; *proces bliskości intymnej*; *bliski kontakt między kobietą a mężczyzną*; *stosunek seksualny ludzi*
prostytutka	*kobieta, która sprzedaje miłość fizyczną*	*dziwka*; *kobieta lżejszych obyczajów*; *kobieta udzielająca mężczyznom przyjemne usługi*

W definicjach przeważa styl potoczny, który jest bliski użytkownikowi. Wśród źródeł studenci uwzględniają wiedzę zdobytą samodzielnie, np. w słowniku (50%), media (20%) i kurs języka polskiego (10%).

5. PODSUMOWANIE

Eksplikacja znaczeń wybranych przez autorki słów tabuizowanych powstaje na podstawie doświadczeń komunikacyjnych i życiowych odbiorców. Wśród odpowiedzi dominują definicje nominalne – odnoszące się do przedmiotu, realne – podające cechy rzeczy definiowanych i definicje semantyczne – projektujące znaczenie leksemów. Pojawiają się także błędne interpretacje pojęć oparte na przesunięciu kategorialnym lub definicje humorystyczne, np.:

– pogrzeb – *część doma u doła*;

– biegunka – *dziewczyna, która ma dużo chłopaków*;

– nowotwór – *otwarta rana*; *nowa rzecz*; *osoba, która tworzy nowe rzeczy*;

– zaparcia – *wsparcie dla studentów*; *zaparty człowiek*;

– poronienie – *osoba, która poraniła się*; *krzywda na ciele*; *sytuacja, kiedy strzelali w człowieka i osoba ma ból i ranę*;

– piersi – *kobiety mają, chłopaki lubią*;

– konkubinat – *dużo kobiet i jeden chłopak, który może z nimi robić, co chce.*

Przeprowadzona ankieta wzbudziła wśród respondentów wiele emocji i stała się punktem wyjścia do rozważań na temat tabu i wulgaryzmów w języku

polskim. Studenci podkreślali, że to właśnie braki w słownictwie doprowadzają do nieporozumień lub blokady komunikacyjnej.

Sprawność przebiegu procesów komunikacyjnych zależy od zgodności, co do społecznie akceptowanych strategii interakcyjnych i społecznie cenionych form utekstowienia znaczeń. W przypadku konfliktu w tego rodzaju wartościach „dochodzić może do nieporozumień, chybionych interpretacji intencji partnera czy wręcz do trwałego załamania kontaktów komunikacyjnych" (Duszak 1998: 259). Przeprowadzona przez autorki ankieta pokazuje potrzebę wskazania obszarów tabu w glottodydaktyce języka polskiego. Podczas nauczania języka polskiego należy zwracać uwagę na wytworzenie u uczniów wzorców działania adekwatnych do sytuacji i zgodnych z obowiązującymi w danym społeczeństwie wartościami i normami. To właśnie cudzoziemcy narażeni są na liczne niepowodzenia komunikacyjne, wynikające z ograniczeń językowych i kulturowych.

BIBLIOGRAFIA

B u r z y ń s k a A., 2002, *Jakże rad bym się nauczył polskiej mowy... O glottodydaktycznych aspektach relacji język a kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Wrocław.

D ą b r o w s k a A., 2008, *Zmiany obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze*, [w:] *Tom jubileuszowy, Język a Kultura*, red. A. Dąbrowska, t. 20, Wrocław, s. 173–196.

D ą b r o w s k a A., P a s i e k a M., 2009, *O czym ma milczeć cudzoziemiec. Tematy i słownictwo nieobecne w podręcznikach języka polskiego jako obcego*, [w:] *Tabu w języku i kulturze, Język a Kultura*, t. 21, red. A. Dąbrowska, Wrocław, s. 241–257.

D u s z a k A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.

K o m o r o w s k a H., 2002, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.

M a l i n o w s k i B., 1987, *Seks i stłumienie w społecznościach dzikich oraz inne studia o płci, rodzinie i stosunkach pokrewieństwa*, przeł. B. Golda i in., Warszawa.

S e r e t n y A., L i p i ń s k a E., 2005, *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków.

Ż u r e k A., 2008, *Grzeczność językowa w polszczyźnie cudzoziemców*, Łask.

Summary

The phenomenon of the taboo plays a crucial role in the methodology of the Polish language teaching. The aim of this article is to examine the existence of the taboos in the Polish language and the topic areas in which it is present, among intermediate and advanced students of Polish. Using a survey, the authors of the article checked students' knowledge of taboo words in selected topic areas, such as *death*, *illness*, *parts of the body*, or *erotica*. It is worth mentioning that the survey brought about various emotions in the respondents and became a starting point to reflect on taboos and vulgarisms in Polish language. The students indicated that deficiencies in vocabulary indeed lead to misunderstandings and hinder communication.